

WaterLIJN

4 'We ontsluiten het geheim van de Waterlinie'

6 Verboden Kringen: niet bouwen binnen 1000 meter

7 Gaat de sluis bij de Klopvaart weer open?

© Arte de Leeuw

Cultureel erfgoed bij Culemborg. Zie ook pagina 4

Fortenmaand trekt meer bezoekers

De Fortenmaand september heeft dit jaar ruim 70.000 bezoekers getrokken, aanzienlijk meer dan vorig jaar, toen er ruim 63.000 belangstellenden afkwamen op de forten van de Nieuwe Hollandse Waterlinie. Anders dan voorgaande jaren is er dit jaar voor gekozen om de Fortenmaand neer te zetten als een festival, opgedeeld in vier thema's: Vestingsteden, Forten, Landschap en Kastelen. Ieder weekend werd één thema uitgelicht. Gezien het aantal bezoekers was deze nieuwe aanpak een succes. Ook blijkt uit een voorlopige evaluatie dat het merendeel van de belanghebbers en bezoekers de nieuwe aanpak als positief heeft ervaren. ●

Commitment van het Rijk blijft noodzakelijk

'Waterlinie is belangrijk voor nationale identiteit'

De kabinetten van de afgelopen jaren hebben alle voor een meerjarig commitment voor de Waterlinie gekozen. Wij gaan ervan uit dat dit, ondanks de komende bezuinigingen, ook nu weer het geval zal zijn. De Waterlinie is vooraanstaand cultureel erfgoed, en in het regeerakkoord is nadrukkelijk afgesproken dat het erfgoed wordt ontzien. Het is immers belangrijk voor onze nationale identiteit. En ook aan andere kabinetsdoelen kan de Waterlinie bijdragen.'

Dat zegt Arnold van Vuuren, projectdirecteur van de Nieuwe Hollandse Waterlinie. In het regeerakkoord van het kabinet-Rutte staan behalve de passages over het erfgoed ook een aantal andere afspraken die de Waterlinie aangaan, stelt hij vast. 'Een daarvan is het overhevelen van taken op het gebied van natuur en landschap naar de provincies. Voor de Waterlinie, die zich uitstrekt over het grondgebied van vijf provincies, zou dat helemaal verkeerd uitpakken. Dan ontbreekt de centrale regie die je bij een

vervolg op pag. 2

Vervolg pag. 1

project als dit juist zo nodig hebt. De Nieuwe Hollandse Waterlinie is niet voor niets een Nationaal Project, dat alleen een succes kan worden als alle partijen eendrachtig samenwerken. Bovendien is het straks het grootste monument van Nederland.'

Herkenbare eenheid

De Waterlinie blijft een herkenbare eenheid in het landschap, die een duurzame economische benutting krijgt, waarvan zoveel mogelijk bewoners van Midden-Nederland en daarbuiten gebruik maken. Dat zijn de belangrijkste doelen van de afgelopen jaren, die nog niets aan waarde hebben ingeboet, aldus Arnold van Vuuren. 'Rijksverantwoordelijkheid is daarbij cruciaal. Uiteraard zijn er allerlei politieke ontwikkelingen gaande die hieraan raken, zoals de departementale herindeling die er onder meer toe heeft geleid dat het coördinerende ministerie van Landbouw is opgegaan in dat van Economische Zaken, Landbouw en Innovatie. Maar dat is in het Linieperspectief niet de centrale vraag. De centrale vraag is of we doorgaan op de ingeslagen weg, waarbij de Waterlinie een drager blijft van de nationale identiteit en een verbindende rol speelt. Niet alleen op het gebied van ruimtelijke ordening, maar ook bestuurlijk en in de relatie tussen overheid burgers en ondernemers.

'Wat mij betreft wordt die vraag met 'ja' beantwoord, en we zetten ons daar dan ook voor in. Uiteraard ook in gesprekken met politiek Den Haag. Ik schat de kansen hoog in, want de Waterlinie heeft veel te bieden. Een blijvende verantwoordelijkheid van bestuurders, op Rijksniveau én decentraal, is een voorwaarde voor een optimaal resultaat. We winnen er allemaal bij als dat lukt.' ●

KERSTDINER OP FORT VECHTEN

Gebraden ganzenborst in sinaasappelsaus – dat is een van de hoofdgerichten tijdens het Kerstdiner op 17 en 18 december 2010 op Fort Vechten. De prijs bedraagt 35 euro per couvert. Het kerstdiner is ook voor groepen tot ongeveer 36 personen te boeken. Het volledige menu is te vinden op www.fortvechten.nl. Reserveringen boeken via fortvechten@nieuwland.nl.

WINTER IN GORCUM

Vanaf 11 december 2010 is in de vestingstad Gorcum in het kader van het plaatselijke 'Winterfestijn' een ijsbaan te bezoeken. De baan is dagelijks geopend van 10.00-22.00 uur. Tijdens de feestdagen en in de week voor de Kerstvakantie gelden aangepaste openingstijden. De laatste schaatsdag is 2 januari 2011. Tijdens het Winterfestijn organiseert de VVV diverse activiteiten, zoals een Kerstmarkt op 15 en 16 december, een levende Kerststal en discoschaatsen. Het volledige programma is te vinden op www.gorcumwinterfestijn.nl

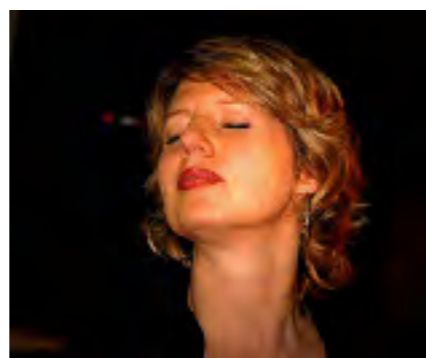

MIDWINTERFEEST SLOT LOEVESTEIN

In het licht van kaarsen en fakkels wordt eind december op Slot Loevestein een midwinterfeest georganiseerd. Op 24, 27 en 28 december 2010 van 16.00 tot 21.00 uur is er in de vesting van alles te beleven voor kinderen, zoals een workshop fakkels maken en zelf chocola maken. In het kasteel worden winterse verhalen verteld en er is volop muziek. Warme chocolademelk, glühwein en winterse stamppotten maken het feest compleet. Het volledige programma is te vinden op www.slotloevestein.nl.

JAZZ OP FORT WERK IV

Op zondagmiddag 16 januari 2011 vindt op Fort Werk IV in Bussum een eerste zondagmatinee plaats. Bezoekers kunnen genieten van een optreden van het Sigrun Jording Ensemble en jazz-zangeres Lydia van Dam en van enkele theateracts. Ook is er een winterbuffet en er zijn aparte activiteiten voor de kinderen. De matinee is de eerste in een serie. Meer informatie vindt u op www.vernissage.nl.

Lydia van Dam

EUROPESE UITWISSELING

Begin oktober 2010 bezochten ruim tachtig ondernemers en vertegenwoordigers van Nationale Landschappen uit vijf landen de Nieuwe Hollandse Waterlinie. Het bezoek was een onderdeel van het Europese samenwerkingsproject Collabor8. Via dit project wordt kennis uitgewisseld met Nationale Landschappen in Engeland, Wales, België, Ierland en Nederland, met als doel de economische betekenis van de gebieden te vergroten door ondernemers beter te laten samenwerken. De deelnemers aan de uitwisselingsbijeenkomst bezochten onder meer het Liniecentrum bij Fort Vechten, Fort Altena en Fort Werk IV. Ook namen ze deel aan workshops over het ontwikkelen van producten die aanhaken bij de culturele identiteit van een gebied. ●

DE WATERLINIE OP YOUTUBE

Sinds enige tijd heeft de homepage van de Nieuwe Hollandse Waterlinie (www.hollandsewaterlinie.nl) een knop waarmee een speciale pagina op YouTube kan worden geopend. Op dit kanaal zijn korte fragmenten van interviews met getuigen van het gebruik van de Waterlinie in de Tweede Wereldoorlog te zien. Het is de bedoeling dat het YouTube-kanaal in de toekomst ook andere actualiteiten over de Waterlinie toont. Zo is er nu al een impressie te zien van de bijeenkomst in oktober van het internationale samenwerkingsproject Collabor8 (zie het bericht hierboven op deze pagina). ●

LOODS LUNET II GERESTAUREERD

De restauratie en herinrichting van de houten loods op fort Lunet II in Utrecht is in oktober 2010 gereed gekomen. De restauratie omvatte onder meer het vernieuwen van het dak, het renoveren van buitendeuren en luiken en de aanleg van nutsvoorzieningen en een verwarmingssysteem. Het gebouw is nu geschikt voor gebruik door twee huurders. Stichting Reinaerde heeft inmiddels de helft van de loods in gebruik genomen als onderkomen voor een integratietraject voor Wajongers. De deelnemers krijgen er een opleiding tot hovenier, waarbij de groenvoorzieningen op het fort prima als oefenobject zijn te gebruiken. Binnenkort wordt de andere helft in gebruik genomen door de Monumentenwacht Utrecht. ●

2500 PASSAGIERS VOOR LINIEPONT

In de vorige editie van Waterlijn zijn onbedoeld enige onduidelikheden geslopen over de financiering van de Liniepont, die afgelopen zomer een verbinding verzorgde tussen de forten Honswijk en Everdingen. Hoofdsponsors van de pont zijn de provincie Utrecht en het Bestuur Regio Utrecht. Daarnaast zijn er substantiële bijdragen geleverd door de provincie Gelderland en de gemeenten Culemborg, Houten en Vianen. De pont is overigens een succes gebleken. In totaal zijn er bijna 2500 fietsers en voetgangers overgezet. Op 1 mei 2011 komt de pont opnieuw in de vaart. Dan meert hij ook aan bij het Werk aan het Spoel in Culemborg. ●

Project Molenkade: natuurontwikkeling en waterberging langs de A2

'We ontsluiten het geheim van de Waterlinie'

Sander Booms en Roeland Geertzen

In de gemeente Culemborg werd onlangs het landschapsproject Molenkade afgerond. De Nieuwe Hollandse Waterlinie speelt er een belangrijke rol in. 'Je ziet nu heel goed hoe belangrijk de Diefdijk was als hoofdverdedigingslijn.'

Hier kun je zien hoe benauwd het in zo'n bunker was,' zegt Roeland Geertzen. We staan in een doorgezaagde groepsschuilplaats langs de A2, en de Culemborgse wethouder wijst naar de plek waar tijdens de mobilisatie van 1939-1940 elf manschappen een plek moesten vinden. De ruimte mat destijds niet meer dan zo'n tien vierkante meter, zonder enig daglicht bovendien. De bunker, die van buiten nog tamelijk groot lijkt, bestaat voor het grootste deel uit dikke betonnen muren van meer dan twee meter in doorsnee.

'De grootste vijand hier was de verveling,' zegt Roeland Geertzen. 'Psychologisch onderzoek wijst uit dat mensen een verblijf in een kleine ruimte zonder veel afleiding niet langer dan zo'n zes weken verdragen. Hier zaten ze zes maanden. Dat was natuurlijk geen doen. We hebben in het archief liedjes gevonden uit die tijd, waarin de soldaten duidelijk maken dat ze geen bal te doen hadden en dat ze dat niet beviel.'

Diefdijk

De doorgezaagde bunker langs de A2, naar een ontwerp van landschapsarchitect Ronald Rietveld en kunstenaar Erick de Lyon, is onderdeel van de herinrichting van het natuurgebied Molenkade in de gemeente Culemborg. Het gebied ligt ten zuiden van de van oorsprong middeleeuwse Diefdijk, die de dijken langs Lek en Linge met elkaar verbindt, en die een belangrijke strategische rol vervulde in de Nieuwe Hollandse Waterlinie. De dijk was onderdeel van de hoofdverdedigingslijn die Holland en Utrecht moest beschermen tegen de vij-

and, en vormde de oostelijke grens van een inundatiegebied van meer dan vijftig vierkante kilometer.

'Een van de onderdelen van het plan voor de Molenkade is het beleefbaar maken van de Waterlinie,' zegt Sander Booms, bij de gemeente Culemborg verantwoordelijk voor het project. 'Dat is onder meer met de doorgezaagde bunker, die duidelijk zichtbaar is vanaf de snelweg, goed gelukt. De gedachte erachter is dat we het geheim van de Waterlinie op die manier ontsluiten. Interessant is ook de dubbele rij palen aan de oostzijde van de bunker, in de waterplas, die aangeven hoe hoog het water stond als het gebied was geïnundeerd. Het stond hier hoger dan veel mensen denken.'

Wandelpad

We lopen langs de Diefdijk naar het wandelpad dat door het Molenkadegebied is aangelegd en dat via een klaphek toegankelijk is. We passeren een aantal andere groepsschuilplaatsen van het zogeheten type P, waarvan de doorgezaagde bunker er ook één is. Een groep zwanen vliegt over met hun kenmerkende zwiepende geluid, en rechts van ons verrijst in de ochtendnevel de Diefdijk, die van beneden nog imposanter lijkt dan wanneer je er bovenop rijdt.

'Ook dit wandelpad is bedoeld om de Waterlinie beter te beleven,' zegt Sander Booms. 'Je ziet nu heel goed hoe belangrijk de Diefdijk was als hoofdverdedigingslijn. De steile dijk is meer dan vijf meter hoog, dat is toch niet niks. Maar je moet er vanaf komen om het te kunnen zien, en dat hebben we nu mogelijk gemaakt.'

© Foto's Arie de Leeuw

Onder water

Het projectgebied Molenkade heeft een oppervlakte van circa 75 hectare en ligt tussen de snelweg A2, de Diefdijk en de Culemborgse Vliet. In 2006 werd met de werkzaamheden begonnen en op 25 september 2010 volgde de officiële opening door de toenmalige minister van LNV Gerda Verburg. De totale kosten bedroegen ongeveer 2,5 miljoen euro. Natuurontwikkeling en waterberging behoren tot de belangrijkste doelstellingen van het project, onder meer bij zogeheten piekafvoeren van enkele nabijgelegen waterlopen. In natte perioden zal een groter deel van het gebied onder water staan. Samen met een permanente waterplas langs de A2 wordt daarmee duidelijk hoe de inundatie functioneerde. De invloed van 'gebiedsvreemd water' wordt voorkomen door aanleg van kaden en stuwtdjes. De boslocaties, daterend uit het midden van de 19e eeuw, worden gehandhaafd voor griend en hakhout.

Voor meer informatie: www.demolenkade.nl

Het plan voor de Molenkade omvat echter meer dan de Waterlinie alleen. Zo is er ruimte voor honderdduizend kubieke meter waterberging, en wordt er 'nieuwe natuur' ontwikkeld waarin beschermde diersoorten als de heikikker en de kamsalamander zich thuis voelen. Bovendien is het gebied een volgende schakel van de ecologische verbindingzone tussen de Lek en de Biesbosch.

'Maar toch speelt de Waterlinie een sleutelrol in het geheel,' besluit wethouder Roeland Geertzen. 'Tenslotte omvat de Linie meer dan de helft van het grondgebied van onze gemeente. Dat bepaalt voor een belangrijk deel onze identiteit, en dat schept de verplichting om op een fatsoenlijke manier met dit culturele erfgoed om te gaan.' ●

Openheid 'Verboden Kringen' moet gehandhaafd blijven

Tot 1000 meter: niet bouwen

'De aanwijzing van de Waterlinie tot grootste Rijksmonument van Nederland, die in volle gang is, is natuurlijk een goede zaak. Maar de nieuwe status betekent straks vooral een bescherming van de individuele objecten. De speciale karakteristieken van de Waterlinie, zoals de open schootsvelden en inundatievelden, vragen om een aparte juridische benadering, en daar zijn we nu druk mee bezig.' Dat zegt Rob Zakee, namens het Projectbureau Nieuwe Hollandse Waterlinie betrokken bij de aanwijzing tot Rijksmonument. Onlangs schreef hij een notitie over de ruimtelijke kader van de Waterlinie, die binnenkort op bestuurlijk niveau wordt besproken.

In de notitie maakt hij onderscheid tussen de schootsvelden rond de forten en de inundatievelden tussen de forten in. 'In de schootsvelden is wat ons betreft minder ruimte om te bouwen dan in de inundatievelden. Daar geldt als motto: 'Nee, tenzij'. Historisch gezien is dat logisch, want de schootsvelden moesten vroeger koste wat het kost worden vrijgehouden. Daar moest de vijand natuurlijk goed te zien zijn, anders hadden de forten weinig zin.'

Kringenwet

Tot 1963 werden de schootsvelden gevrijwaard van bebouwing door de zogeheten Kringenwet van ruim honderd jaar eerder. In de drie 'Verboden Kringen' rond de forten, waarvan de buitenste tot duizend meter reikte, golden allerlei beperkingen voor bebouwing. De wet heeft op veel plekken geleid tot een landschappelijke openheid die we anders nooit hadden gekend, aldus Rob Zakee. 'Om dit historische gegeven te benadrukken is het handhaven van die openheid in een zone van duizend meter dan ook gewenst.'

Anders ligt het met de inundatievelden, die destijds onder water werden gezet als de Waterlinie in werking trad. 'Ook daar is in het verleden weinig gebouwd, maar dat was vooral

Zicht op Verboden Kringen: 300, 600 en 1000 meter

Fort Hoofddijk voor de bouw van de Utrechtse Uithof...

... en erna

omdat het vaak om laaggelegen landbouwgronden ging. Er was geen wettelijke beperking voor onroerend goed in die gebieden, omdat deze militair van minder belang waren. Om die reden vinden we dan ook dat er in deze gebieden een 'ja, mits' moet gelden als het om nieuwe bebouwing gaat. Die bebouwing moet dan wel in het open landschap passen.'

Overtuigen

Als de notitie straks is vastgesteld door de Liniecommissie, het bestuursorgaan van de Nieuwe Hollandse Waterlinie, begint het eigenlijke werk. 'De notitie moet leidraad worden voor het overheidsbeleid op gemeentelijk, provinciaal en Rijksniveau, maar we hebben weinig mogelijkheden om dat af te dwingen. We zullen de betrokken partijen - naast de gemeenten en de provincies zijn dat ook de enveloppecommissies - dus moeten overtuigen. Met geschreven documenten, zoals deze notitie, maar vooral ook in het persoonlijke contact.

'Dat zal de nodige tijd en energie gaan kosten, maar dat is het naar mijn idee meer dan waard. De openheid rond de forten die we met z'n allen zo lang hebben weten te waarborgen, moet behouden blijven. Een herhaling van projecten als de Utrechtse universiteitswijk De Uithof en de nieuwbouwwijk Lunetten, die na de afschaffing van de Kringenwet wel erg dicht bij de forten zijn neergezet, willen we voorkomen. En daar zetten we ons dus voor in.' ●

Zicht op de sluis en op de achtergrond de sluiswachterswoning. Rechts: de Klopvaart

Bij Fort aan de Klop, in het noorden van de stad Utrecht, ligt een oude militaire sluis die binnenkort de status van Rijksmonument krijgt. In de jaren tachtig werd het bouwwerk volgestort met grond. Er wordt onderzocht of de sluis, die ooit een belangrijke functie vervulde als inlaat voor de Nieuwe Hollandse Waterlinie, weer in ere kan worden hersteld.

Jef Landman

Waterschap Amstel, Gooi en Vecht

'Er zijn allerlei manieren om de sluis te herstellen, maar die variëren nogal in kosten. De eenvoudigste oplossing is om de boel te laten zoals het is en alleen het metselwerk te herstellen, zodat je weer kunt zien dat het ooit een sluis is geweest. De duurste oplossing is het volledige herstel van de sluis en van de Klopvaart die er achter ligt. Maar de vaart is nu maar zo'n anderhalve kilometer bevaarbaar, tot de Noordelijke Ringweg van Utrecht. Volledig herstel van de sluis en het opheffen van die barrière zal in de miljoenen gaan lopen. Tussen deze minimum- en maximumvariant zijn er nog tal

van mogelijkheden. Je kunt bijvoorbeeld alleen het metselwerk en de sluisdeuren herstellen, iets wat waarschijnlijk enkele tonnen kost. We zijn nu met een haalbaarheidsonderzoek bezig om uit te zoeken wat de mogelijkheden en de kosten zijn. De resultaten van het onderzoek worden voorgelegd aan de verantwoordelijke enveloppecommissie. De bestuurders in die commissie moeten dan beslissen wat de meest wenselijke oplossing is.'

Kiem Streefkerk

Bewoner van de voormalige sluiswachterswoning

'Toen wij dit huis twee jaar geleden kochten, werd ons verteld dat we een deel van onze buitenruimte op termijn moesten teruggeven aan het waterschap. De vorige bewoners kregen het stukje grond in gebruik toen de sluis werd volgestort, en wij parkeren er momenteel onze auto. Straks moeten we daarvoor een andere plek zoeken. We wisten dat het gebruik tijdelijk was, dus we moeten reëel zijn, maar jammer is het natuurlijk wel. Ook zijn wij erg bezorgd over eventuele verzakkingen of schade aan ons huis als ze alles gaan herstellen. Wel zijn wij liefhebbers van cultuurhistorie, we hebben deze bijzondere woning niet voor niets gekocht. We wachten dus maar af. Ik vind overigens dat het allemaal niet te duur moet worden. We leven in het nu, niet in het verleden. Alles weer maken zoals het vroeger was, en daar dan miljoenen euro's aan uitgeven, dat is geen goed idee.'

Paul Berends

Projectbureau Nieuwe Hollandse Waterlinie

'De Klopvaart en de bijbehorende sluis zijn ooit aangelegd om de polders ten noorden van Fort de Gagel te kunnen inunderen. Het complex was van groot belang voor de Nieuwe Hollandse Waterlinie, en het haalbaarheidsonderzoek juichen wij daarom toe. Wel denken we dat de maximumvariant aanzienlijk goedkoper kan uitvallen door de sluis op een slimme manier te bedienen, bijvoorbeeld door een vorm van zelfbediening of door het uit te besteden aan de beheerder van Fort aan de Klop. Of wellicht voelen de bewoners van het sluiswachtershuis er iets voor. Herstel van het complex kan ook van belang zijn voor de Utrechtse wijk Overvecht, waar de vaart doorheen loopt. Dat is een echte Vogelaarwijk, en die kan wel een oppepper gebruiken. Ook wordt het Noorderpark, dat de gemeente De Bilt en enkele andere gemeenten in de polders inrichten, vanuit Overvecht beter toegankelijk. Maar het belangrijkste is de relatie met de Noordelijke Ringweg van Utrecht. Nu loopt de Klopvaart via riolen onder de weg door, maar dat kan anders. De Ringweg wordt opgewaardeerd, en wij hebben in dat kader een idee gelanceerd om de weg onder de Klopvaart door te laten lopen. Dat lijkt kansrijk: aan alle kanten is er dan meerwaarde te halen.' ●

Een vuurvrouw vertelt

Het Werk aan de Korte Uitweg in de gemeente Houten is in 1877 gebouwd ter ondersteuning van het nabijgelegen Fort Honswijk. Het is te bezichtigen op zondagen van 12 tot 17 uur. Er is een theehuis en een terras en ook is er een klein natuurkampeerterrein gevestigd. Voor meer informatie: www.fortwku.nl

Op een mooie zondag in augustus 1939 landde er een luchtballon op zo'n anderhalve kilometer van het Werk aan de Korte Uitweg. Uit de mand van de ballon stapte een aantal Duits sprekende mannen. Zij namen foto's van een nabijgelegen verdedigingswerk, maakten wat aantekeningen, pakten hun boeltje op en verdwenen naar het toenmalige station Schalkwijk, waarna ze nooit meer zijn teruggezien.

'Dat waren Duitse spionnen die een kijkje kwamen nemen bij de Waterlinie,' vertelt 'vuurvrouw' Corinne Carton tijdens een rondleiding over het fort. Fortbeheerder Hans Noltes heeft haar ingeschakeld om extra bezoekers te trekken tijdens de fortenmaand september. En dat is gelukt, meldt hij tevreden. 'We hebben tijdens de fortenmaand maar liefst 820 bezoekers mogen verwelkomen. Dat komt trouwens ook door de Liniepont, die hier in de weekenden heeft gevaren. We hadden meer bezoekers van de andere kant van de Lek.'

Hans Noltes

Vuurlinie

Bezoeker Bert van der Houwen kijkt geïnteresseerd om zich heen. De rondleiding van de vuurvrouw – haar naam verwijst naar de nabijgelegen Gedekte Gemeenschapweg, die in de volksmond Vuurlinie wordt genoemd – biedt vooral dankzij het verhaal over de Duitse spionnen voor hem een nieuwe dimensie. 'Ik ben lid van een plaatselijke historische kring, maar dit wist ik niet.'

Bert van der Houwen

'Ik heb twee ooggetuigen gevonden die het verhaal konden bevestigen, maar ik ben nog op zoek naar geschreven bronnen, zoals een krantenbericht of een politieverslag,' zegt Hans Noltes. 'Wat ik wel zeker weet, is dat de ballonvaart veel aandacht heeft getrokken. Luchtballonnen waren toen veel bijzonderder dan nu. En de stof waarvan de ballon was gemaakt, konden de mensen hier in de buurt goed gebruiken. Nog jaren later zijn er trouwjurken van gemaakt.' ●

© Foto's Christiaan Krouwels